

СЕРПНЕВИЙ ПУТЧ 1991 Р. ТА РОЗПАД СРСР

Метою статті є висвітлення подій серпневого путчу 1991 р. як передумови розпаду Радянського Союзу, а також з'ясування його наслідків. Серпневі події стали останньою спробою на шляху до збереження Радянського Союзу у тому вигляді, в якому він проіснував майже 70 років. Незважаючи на наявність учасників і очевидців, відкритість документів, досліджень, навколо заколоту і досі присутні враження таємниці. Тому спроба усвідомити характерні риси і особливості серпневого путчу 1991 р. вважається нами назрілою і актуальною.

Тема спроби державного перевороту в СРСР 19–21 серпня 1991 р. й сьогодні привертає до себе увагу багатьох істориків. В Російській федерації означена тема має дослідників різних переконань: від захисту і жалоби, що путч не вдався і до засудження, розглядаючи його як поштовх до розпаду СРСР. До об'єктивної оцінки прагнуть, на нашу думку, такі російські вчені як О. Барсенков, О. Вдовін [1]. Історики вважають, що метою організаторів путчу була спроба «надавити» на російське керівництво задля того, щоб сформулювати прийнятні для збереження СРСР і виходу країни із кризи умови майбутнього союзного договору [1, 649]. В. Журавльов [2] при вивченні даної теми, дійшов до висновку, що путчисти «у підсумку домоглися результатів, що були протилежні задуму. Прагнули захистити Союз – підштовхнули до розпаду; бажали захистити соціалізм – призвели до кризи». Американський публіцист М. Девідоу [3] сприймає серпневі події 1991 р. як «опереточний заколот», який здійснено у першу чергу власне демократами, а зовсім не Державним комітетом надзвичайного стану (ДКНС).

Українські вчені мають певні напрацювання з дослідження проблеми путчу. О. Бойко [4] висвітлює і аналізує події 19–21 серпня 1991 р. у працях, присвячених характеристиці суспільно-політичних трансформацій 1990–1991 років, Ю. Кузьменко [5] і В. Сурнін [6] розглядають різні аспекти організації путчу і впливу його на радянське суспільство. В. Сурнін стверджує, що М. Горбачов знав про існування ДКНС і навіть був створений згідно його розпорядженню [6, 96].

Політика перебудови, котра була задекларована у Радянському Союзі з 1985-го року, дала початок процесам певної демократизації суспільства. Це неминуче вело до усамостійнення національних республік. З метою збереження Радянського Союзу, з врахуванням нових політичних реалій відбувався процес підготовки нового Союзного договору. Його підписання було заплановане на 20 серпня 1991 року. Планувалося надати республікам більше прав та статус суверенних держав у складі союзного об'єднання [1, 628].

Розробці цього нового договору посприяв «парад Суверенітетів» у СРСР, який відбувався продовж 1988–1990-х рр. Він підтвердив нежиттєздатність радянського державного механізму. У квітні 1990 р. було започатковано специфічний формат – новоогарьовський процес – обговорення в резиденції Ново-Огарьово, і підготовка проекту створення нового державного утворення – Союз Суверенних Держав, побудований на принципах конфедерації. Нову союзну угоду мали підписати 20 серпня 1991 року [1, 623].

Частина вищого партійно-державного керівництва, незадоволена політикою М. Горбачова останніх років перебудови, сприйняла підписання нового союзного договору як загрозу існуванню єдиної держави і собі особисто, враховуючи серйозні кадрові зміни [2, 146]. За їх сприянням була здійснена спроба державного заколоту, його ініціатори заявили про створення Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС). Аргументуючи надуманою хворобою М. Горбачова, виконання обов'язків Президента СРСР повинен був взяти у свої руки віце-президент Геннадій Янаєв. За деякою інформацією, президент був запертий на домашній арешт у своїй резиденції у Форосі, після того як відмовився скласти свої повноваження самостійно [4, 43].

Окрім Янаєва до ДКНС увійшли прем'єр-міністр В. Павлов, міністр оборони Д. Язов, голова КДБ В. Крючков, міністр внутрішніх справ Б. Пуго та інші керівники. Вони оголосили про скасування республіканських законів, які суперечили всесоюзному законодавству, а також призупинення дозволу діяльності громадських рухів, політичних партій (окрім комуністичної). Подібні наміри викликали неабиякий супротив серед населення та його лідерів [3, 147]. Опір путчистам у Москві очолило керівництво РРФСР на чолі з російським президентом Б. Єльциним та головою уряду І. Сілаєвим. На заклик Президента Росії тисячі москвичів-добровольців стали на захист будівлі Верховної Ради Республіки [4, 46].

Активний опір місцевого населення та те, що змовники не наважувались віддати свій наказ про штурм будівлі Верховної Ради Республіки призвело до провалу серпневого путчу. 21 серпня 1991 р. Горбачов повернувся до Москви, а лідери ДКНС були арештовані. Низка вчених вважає, що усі ці заходи готувались за згодою М. Горбачова, задля того, щоб навести певний порядок у країні під час його відсутності. Проте не було враховано дій тогочасних лідерів російської влади і поведінки звичайного населення, яке вчинило спротив ДКНС [4, 47].

Спроби Горбачова повернути управління країною у свої руки наштовхнулись на опір тогочасних керівників республік. Вищий орган державної влади – З'їзд народних депутатів СРСР 5 вересня 1991 р. оголосив про саморозпуск і передачі владних повноважень Державній раді у складі керівників республік. Горбачов як голова єдиної держави став буквально зайвим [6, 97].

Через такі обставини 8 грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі під Мінськом у держрезиденції «Віскулі» керівники Росії, України і Білорусії оголосили про денонсацію Союзного договору 1922 року, про завершення існування СРСР і підписали угоду про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). В свою чергу, М. Горбачов визнав укладені угоди антиконституційними та подав власну позицію щодо створення СНД, але його аргументи проігнорували [7, 206].

25 грудня 1991 р. не маючи необхідного впливу на ситуацію, яка склалась, М. Горбачов змушений був піти у відставку з поста Президента СРСР, що означало кінець перебування. «Що сталося, то сталося. Я повинен визнати те, що трапилося реальністю. Буду поважати вибір представницьких органів, іншого собі не дозволю. Але це не означає, що я не маю своєї оцінки, своєї точки зору. Я запропонував суспільству варіанти, нехай люди розмірковують. Ви знаєте, що я здатний йти на компроміси, але є речі, через які переступити не можна», – зазначив М. Горбачов 21 грудня 1991 року. Того ж вечора, о 19-й годині, у Москві над Кремлем було спущено червоний прапор із Державним гербом СРСР, а на його місце піднісся російський [5, 53].

Чи був такий підсумок періоду «перебудови» неминучим? Низка дослідників цієї проблеми вважають, що головною причиною розпаду країни була неефективність самої радянської економічної системи, яка сприяла зростанню господарського ізоляціоналізму республік та виникненню сепаратистських-націоналістичних тенденцій [7, 209]. Деякі ставлять на перший план політичні причини, серед них: демонтаж тоталітарного режиму, ліквідація монополії КПРС на владу як стрижня тоталітаризму, об'єднуючого союзні республіки в єдину державу.

Таким чином, серпневі події 1991 р. остаточно підвели ризик під існуванням Радянського Союзу. Розпад СРСР, крах комунізму у Східній Європі глобально змінили геополітичну систему світу.

Список використаної літератури

1. Барсенков А. С., Вдовин А. И. История России. 1917–2009 / А. С. Барсенков, А. И. Вдовин. – М.: Аспект Пресс, 2010. – 846 с.
2. Журавлёв В. В. История современной России. 1985–1991 / В. В. Журавлёв, Л. Н. Доброхотов, В. Н. Колодёжный – М.: Терра, 1995. – 256 с.
3. Дэвидоу М. Камо гредеши, Русь?.. Заметки американского публициста о перестройке / М. Дэвидоу. – М.: Молодая гвардия, 1993. – 210 с.
4. Бойко О. Д. Україна: від путчу до Пущі (серпень 1991 – грудень 1991 р.): монографія / О. Д. Бойко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. – 224 с.

5. Кузьменко Ю. В. Серпневий путч 1991 р. та його вплив на партійно-радянську номенклатуру УРСР / Ю. В. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 41–54.

6. Сурнін В. Б. Серпневий путч 1991 року у віддзеркаленні історії / В. Б. Сурнін // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – 2012. – Випуск 28. – С. 95–101.

7. Латиш Ю. В. Чому розпався СРСР? Підходи та концепції в сучасній історіографії / Ю. В. Латиш // Література та культура Полісся. – 2016. – Випуск 83. – С. 206 – 217.

Науковий керівник: доцент Сухушина О. В.

Опарін І. К.

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

ПАРТИЗАНСЬКІ ЗАГОНИ ПІВНІЧНОГО І ПІВДЕННОГО В'ЄТНАМУ У ВІЙНІ 1959–1975 РОКІВ

Після Першої Індокитайської війни 1946–1954 рр. В'єтнам було поділено на північну – комуністичну і південну – «прозахідну» частини, де США офіційно перебували з 1959 по 1975 роки. Враховуючи явну технічну перевагу американців, населення Північного В'єтнаму вдавалося до партизанських тактик боротьби, яку він активно застосовував у роки французької (1887–1954 роки) і японської (1941–1945 роки) окупації. Вже з 1960 р. партизанські тактики ведення війни почали застосовувати озброєні сили новоствореного Національного фронту визволення Південного В'єтнаму – В'єтконгу.

Боротьба за незалежність завжди буде поважитися в демократичному суспільстві, тому звернення до однієї із яскравих форм боротьби за незалежність – партизанську – привертає увагу. Мета статті полягає у висвітленні основних засобів ведення партизанської війни Північним та Південним В'єтнамом.

Означена тема відображена в працях американських дослідників: Е. Блека [1] Ф. Девідсона [2] та Дж. Корелла [3]. Сам Філіп Девідсон був безпосереднім учасником в'єтнамської війни в якості розвідника ЗС США. Психологічні аспекти в'єтнамської війни дослідили українські науковці С. Сірий і В. Клименко [4].

На думку генерала Девідсона Північний В'єтнам виграв війну завдяки чіткому стратегічному плану. План був складений міністром оборони Північного В'єтнаму Во Нгуен Зіапом (1948–1975 роки). Він передбачав перехід від партизанської боротьби до регулярних військових дій і був розрахований для застосування як партизанами Північного В'єтнаму, так і партизанами В'єтконгу. Він складався з трьох етапів (фаз) ведення війни, кожен з яких вирішував політичні і військові завдання [2].

На першому етапі війни планувалося знищення колабораціоністської адміністрації, фізична ліквідація місцевого адміністративного персоналу, створення партизанських загонів у кожному адміністративному окрузі, розширення територіальної бази партизанського руху, кількісне нарощування особового складу та присутність партизан на периферії. Другий етап передбачав продовження виконання завдань з першого етапу, а також розгортання всенародної партизанської війни проти уряду, безперервне нанесення ударів по органам управління, лініям комунікацій і постачання, сковаючи таким чином можливості урядових сил до маневрів, встановлення контролю над периферією, змусивши урядові сили зосередитися у великих населених пунктах. На завершальному етапі війни створювалася революційна ситуація в збройних силах уряду, що мала призвести до військового перевороту, налаштовуючи місцеве населення проти військової адміністрації і змушуючи їх до формування коаліційного уряду, який буде керуватися комуністичними ставлениками. По мірі формування коаліційного уряду комуністичними активістами планувалося проводити знищення всіх некомуністичних функціонерів, взяття повного контролю над урядом Південного В'єтнаму [1, 54].